

УДК 925: 159-189-90'33-045

Набочук Олександр

кандидат психологічних наук

докторант Університету Григорія Сковороди

в Переяславі, м. Переяслав, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-1448-7687>DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i19.320>

ТЕОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ТА ОБДАРОВАНOSTІ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ

Анотація. В статті зазначено, що в парадигмі інтегративного підходу структурна цілісність психологічного феномену творчості моделюється в результаті особливостей взаємозв'язку і взаємовідносин елементів структури даного феномену між собою. В цьому відношенні важливим питанням у дослідженні образу соціально успішної, творчої людини є проблема визначення структурних складових цього образу, а також дослідження взаємозв'язку між структурними компонентами. Особливості образу соціально успішної, творчої людини, його функції тощо, на думку вченої, визначаються змістовими характеристиками його структурних компонентів та певним способом взаємозв'язку між ними. Індикатором образу соціально успішної, творчої людини як цілісності є домінуючий компонент в системному зв'язку його структурних компонентів, він же й визначає тенденції становлення здатності особистості до творчості.

В парадигмі діяльнісного підходу зазначається, що самопроєктування творчої життєдіяльності розкриває основи вибору як розв'язання ціннісних суперечностей між творчими альтернативами. Дані альтернативи відображаються в структурних складових ціннісно-орієнтаційної, змістово-творчої діяльності суб'єкта: 1) цінність самореалізації в професії як цінність комфортних умов творчої життєдіяльності у мотиваційній складовій творчого розвитку; 2) цінність розширення меж життєдіяльності як цінність спрощення завдань творчої життєдіяльності у цільовій складовій творчого саморозвитку; 3) цінність самовтілення як цінність творчого осягнення себе в інструментальній складовій творчого саморозвитку.

Доведено, що психологічний зміст ціннісних альтернатив у структурі ціннісно-орієнтаційної творчої діяльності зумовлює прояв ознак стратегій творчого саморозвитку в своїй професії. Ціннісні альтернативи, представлені в мотиваційній складовій, відповідають за такі ознаки, як прагнення до творчої самореалізації в професії, до знаходження комфортних умов творчої життєдіяльності. Ціннісні альтернативи, які містяться в цільовій складовій творчої діяльності, спричиняють виникнення таких характеристик: прагнення розширення меж творчої життєдіяльності, прагнення до спрощення завдань творчої життєдіяльності. Ціннісні альтернативи, включені до інструментальної складової, великою мірою зумовлюють існування таких ознак: прагнення до творчого самовтілення як прояв мимовільності, мобільності у випадку реалізації наміру творчого саморозвитку, прагнення до творчого осягнення себе як прояв самоконтролю під час реалізації наміру здійснити творчий саморозвиток.

Ключові слова: педагогічна творчість, обдарованість, інтегративний підхід, діяльнісний підхід, ціннісно-орієнтаційна творча діяльність, творча життєдіяльність, творчий саморозвиток.

Постановка проблеми. Проблема педагогічної обдарованості не є новою в психологічній літературі. Хоча до сих пір не існує певної сталої думки щодо того, що саме слід вважати «педагогічною обдарованістю». Нерідко обдарованість взагалі розглядається як генетично зумовлена, вроджена якість. Якщо розглядати педагогічну обдарованість як системну якість психіки, що розвивається протягом життя і визначає можливість досягнення майбутнім учителем більш високих результатів в одному або декількох видах діяльності (Потоцька, 2014: 6), то виникає неабиякий сумнів щодо виокремлення мотивації досягнення успіху як домінуючої характеристики, що визначає становлення педагогічної обдарованості. Тому цією проблемою слід займатися спеціально, проводячи окремі як теоретичні, так і емпіричні дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останніх сучасних дослідженнях О.В.Матласевич (2020) зазначає, що творчість великою мірою постає своєрідним механізмом адаптації студента – майбутнього спеціаліста до соціальних змін, які відбуваються. Для того, щоб внутрішньо відповідати оточуючій дійсності, людина має не просто адаптуватися до нової соціальної ситуації, але й бути здатною змінити її, змінюючись та розвиваючись при цьому сама.

На основі отриманого емпіричного матеріалу та здійсненого факторного аналізу вченою описано «психологічні профілі» педагогічних здібностей учителів, які викладають предмети духовно-морального спрямування, а також учителів предметів загального циклу та викладачів ЗВО. До структури педагогічних здібностей учителів предметів духовно-морального спрямування Матласевич (2020) відносить: організаційно-управлінський, комунікативно-експресивний, креативно-пізнавальний, метакогнітивно-рефлексивний і духовно-моральний компоненти. В дослідженнях вченої визначено, що вчителі предметів духовно-морального спрямування є прихильниками творчого педагогічного співробітництва. Вони вирізняються креативністю, мають досить високі показники за творчою уявою, а також найвищі показники педагогічної рефлексивності порівняно з іншими студентами закладів вищої освіти, які не мають педагогічного спрямування.

До структури педагогічних творчих здібностей учителів предметів загального циклу входять: організаційно-управлінський, комунікативно-експресивний, креативно-пізнавальний і метакогнітивно-рефлексивний компоненти. Учителі предметів загального циклу, на думку вченої, характеризуються поміркованим ставленням до співпраці з учнями, вони уникають прояву самостійних рішень та творчих ініціатив, у проявах лідерства є достатньо владними, мають доволі низькі показники оригінальності, уяви, порівняно найнижчі показники педагогічної рефлексії. Структуру педагогічних творчих здібностей викладачів ЗВО складають дидактичний, організаційно-управлінський, комунікативно-експресивний, метакогнітивно-рефлексивний і духовно-моральний компоненти. У викладачів ЗВО краще розвинені організаторські здібності. Вони мають високі показники оригінальності, більшою мірою схильні стримувати і запобігати діям, які можуть завдати шкоди іншим або не відповідати соціальним очікуванням (Матласевич, 2020).

Займаючись проблемою визначення психологічних особливостей обдарованості майбутніх фахівців економічного профілю, та з урахуванням результатів реалізації функціонально-генетичного методу у парадигмі психодіагностичного експериментального дослідження Федько (2020) розподілив майбутніх фахівців економічного профілю за такими компонентами розвитку обдарованості, а саме:

загально-особистісна обдарованість студентів, яка виявляється, на думку науковця, у доволі вираженому прагненні до творчої самоактуалізації;

мотиваційна обдарованість студентів, що виявляється у високому рівневі розвитку мотиваційних показників;

креативна обдарованість студентів економічного профілю, яка безпосередньо пов'язана з високим рівнем креативності та творчої мисленнєвої активності;

організаційно-діяльнісна обдарованість студентів, яка передбачала, зокрема, розвинені комунікативні та організаторські здібності (Федько, 2020).

Ми виокремлюємо інтегративний, діяльнісний та особистісний підходи в психології творчості та обдарованості. Тому **метою** даної статті є проаналізувати існуючі в українській психології теорії творчості та обдарованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті здійснення емпіричних досліджень навчальної самоефективності в парадигмі *інтегративного підходу* Гальцевою (2019) було встановлено, що у свідомості дорослого трансформуються: мотиваційний та цільовий компоненти в цілісну мотиваційно-цільову, творчу спрямованість на навчання (відбувається зсув творчого мотиву на творчу мету); смисловий компонент експлікується у ціннісно-смислового ставленні особистості до процесу навчання (поєднуються смисл навчальної діяльності та цінність творчого самозмінення завдяки навчання). Прогностичний компонент стає вираженням у прогностично-рефлексивній здатності особистості до процесу творчого навчання. При цьому, зазначає вчена, особливого значення набуває персональна відповідальність дорослого за навчання та творчий розвиток, що детермінують волю саморегуляцію особистості (Гальцева, 2019).

В роботах Москаленко (2013) (*інтегративний підхід*) зазначено, що структурна цілісність психологічного феномену творчості моделюється в результаті особливостей взаємозв'язку і взаємовідносин елементів структури даного феномену між собою. В цьому відношенні важливим питанням у дослідженні образу соціально успішної, творчої людини є проблема визначення структурних складових цього образу, а також дослідження взаємозв'язку між структурними компонентами. Особливості образу соціально успішної, творчої людини, його функції тощо, на думку вченої, визначаються змістовими характеристиками його структурних компонентів та певним способом взаємозв'язку між ними. Індикатором образу соціально успішної, творчої людини як цілісності є домінуючий компонент в системному зв'язку його структурних компонентів, він же й визначає тенденції становлення здатності особистості до творчості (Москаленко, 2013).

Проведені емпіричні дослідження Кульчицької та Моляко (2008) дозволили вченим виокремити в системі творчого потенціалу особистості такі складові:

- задатки, схильності, які виявляються у підвищеній чутливості, визначеній вибірковості, перевагах, а також в динамічності психічних процесів суб'єкта;
- інтереси, їхня спрямованість, частота та систематичність проявів, домінування творчих пізнавальних інтересів;
- допитливість, прагнення до створення нового, схильність до творчого розв'язання існуючих та пошуку нових проблем;
- швидкість у опануванні нової інформації, утворення оригінальних асоціативних фреймів;
- схильності до здійснення постійних порівнянь, оригінальних співставлень, вироблення еталонів для подальшого творчого відбору матеріалу або знаходження інформації;
- прояв якостей загального інтелекту – гнучкість, розуміння, швидкість оцінок та оригінальний вибір шляхів розв'язання, актуалізація адекватних творчих дій;
- емоційна забарвленість пізнавальних процесів, творче емоційне ставлення до ситуацій оточуючої дійсності, вплив творчих можливостей людини на суб'єктне оцінювання ситуацій, перевагу, унікальний вибір і т.д.;
- наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, працьовитість, систематичність в роботі, сміливе прийняття творчих, нестандартних рішень;

- креативність, що виявляється в умінні комбінувати, аналізувати, реконструювати, у схильності до зміни варіантів у прийнятих рішеннях, економічність у рішеннях, у використанні коштів, часу і т.д.;

- інтуїтивізм – здатність до швидкого прийняття рішень, творчих оцінок, оригінальних прогнозів;

- порівняно з іншими швидке опанування вміннями, навичками, прийомами, опанування технікою виконання творчої діяльності, професійною майстерністю;

- сформованість здатності до винайдення особистісно значущих стратегій і тактик під час розв'язання загальних та спеціальних проблем, завдань, задач, у процесі пошуку виходу із складних, нестандартних, екстремальних ситуацій та ситуацій когнітивного дисонансу (Кульчицкая & Моляко, 2008).

Досліджуючи функціонування стратегій в конструкторській діяльності, В.О.Моляко (2013) виокремлює такі критерії для вивчення процесу творчості, реалізації творчих стратегій в їх основних циклічних проявах, а саме:

- наявність відповідних вихідних даних під час опанування змістом умов задачі (пошуки аналогів, здійснення комбінування та ін.);

- прийняття виваженого рішення щодо розуміння умов задачі на основі чітко визначених (зовнішньо експлікованих) висловлювань, дій суб'єкта, який приймає певне рішення;

- наявність організаційних дій з творчого формування проєкту, задуму, гіпотези щодо розв'язання даної задачі (з використанням тих самих аналогів, комбінацій та ін.);

- прийняття рішення щодо можливої відповідності проєкту (задуму, гіпотези) творчій задачі за конкретними ознаками;

- виконання організаційних дій з апробації проєкту (задуму, гіпотези), що експлікується в пошуках аналогів, комбінуванні і т.п.;

- прийняття творчого рішення щодо прийнятності, адекватності проєкту (задуму, гіпотези) вимогам технічної задачі, що визначає конкретну стратегію здійснення творчої діяльності етапам пошуку конкретної структури з конкретними функціональними, творчо окресленими характеристиками (Моляко, 2013). Орієнтуючись на раніше введену до аналітичної парадигми загальну схему трансформації образів, які виникають у разі здійснення творчого конструювання, вчений зробив спробу перенести її на цикл творчого сприймання як деякої самостійної задачі, що вміщує:

- задачу (проблему, об'єкт сприйняття), якщо вона в своїй чітко фіксованій формі містить фрейми системи знань, які має певний суб'єкт, що сприймає матеріал, і які завдяки поєднанню в єдину цілісну систему асоціативно актуалізуються. Таким чином, творчий акт обов'язково буде детермінуватися праобразом, який має здатність проникати до сфери свідомості в тих чи інших аспектах різної визначеності та чіткості;

- праобраз як свого роду образно-значеннєвий фрейм, який висвітлює найближчі асоціативні поля, сприяє актуалізації найбільш адекватного, достатньо конкретного (на думку суб'єкта, який сприймає) прообраза, поки ще на рівні гіпотетичного впізнавання, декодування нового об'єкту тощо;

- прообраз, який не є єдиним варіантом реагування особистості на новий інформативний комплекс, що здатен стимулювати появу інших, певною мірою конкуруючих прообразів, що передбачає творчий вибір особистістю одного з них як такого, що найбільшою мірою актуалізує творчі здібності. У такому випадку цей прообраз може стати образом-орієнтиром, тобто до визначеного моменту – головною детермінантою встановлення сутності нової інформації, якщо він таким і лишається, або ж його місце займає якийсь інший прообраз, що виконує роль провідного, творчого за своєю суттю

образу, достатньо гармонійного, який легко трансформується в образ-проект (задум, гіпотезу);

– образ-проект, в свою чергу, відповідно трансформується вже в образ-рішення (структуру-рішення, чітко визначену конструкцію), яку й можна розглядати як кінцевий продукт відтворення в процесі творчого сприймання певної задачі, ситуації, аналізу об'єктів тощо (Моляко, 2013: 15).

Творчість розглядається Білою «як людська діяльність вищого рівня у процесі пізнання і перетворення навколишнього природного і соціального світу, в результаті чого змінюється й сама людина (форми і способи її мислення, особистісні якості): вона стає творчою особистістю» (Біла, 2011: 16). Отже, дослідник є прихильником діяльнісного підходу до проблем творчості.

Гуляс (2011) пов'язує виникнення творчої діяльності виключно із копінг-стратегіями особистості у контексті її життєвих досягнень (діяльнісний підхід). Науковець зазначає, що оскільки інтерес до копінг-стратегій виник у психології порівняно нещодавно і до сих пір дослідниками ще не вироблено єдиної класифікації копінг-поведінки, а наукові публікації, присвячені копінг-стратегіям, є досить-таки розрізненими, тому Гуляс (2011) пропонує свою класифікацію копінгової поведінки, яка безпосередньо призводить до творчої діяльності. Науковець виокремлює три основні критерії, за якими слід будувати класифікацію копінгової поведінки суб'єкта:

– емоційно-проблемний, який вміщує: емоційно-фокусований копінг, спрямований на врегулювання емоційного реагування; проблемно-фокусований копінг, спрямований на подолання проблеми або зміну ситуації, що викликала стрес, з метою, щоб розпочати творчу діяльність;

– когнітивно-поведінковий допінг включає: латентний внутрішній копінг, який передбачає когнітивне розв'язання проблеми, метою якого є зміна стресогенної ситуації, що гальмує творчість; відкритий поведінковий копінг – копінг-стратегія, що виявляється в поведінкових паттернах суб'єкта творчості;

– успішний-неуспішний копінг: успішний копінг використовує конструктивні стратегії творчої діяльності, які сприяють подоланню стресогенної ситуації, неуспішний – орієнтується виключно на неконструктивні стратегії, що перешкоджають подоланню останньої (Гуляс, 2011: 114–119).

Кривопишина (2009), яка також є прихильником діяльнісного підходу, зазначає, що творча діяльність є способом буття людини у світі, вона є похідною від історії й культури і найбільшою мірою повно експлікує соціальну сутність людини. До творчості, зазначає вчена, відносяться не будь-які форми людської активності, наприклад, поведінка за схемою проб і помилок, а лише цілеспрямована діяльність; остання протистоїть не певним окремим проявам несвідомого, дотичним до інтуїції, а стихійному, мимовільному перебігу подій, що має місце в природі й, відомою мірою, – в історії. У дослідженнях Кривопишиної (2009) було доведено, що невід'ємним атрибутом творчості є свобода, що виникає в самому процесі здійснення діяльності й експлікується не тільки в контролі людини над природними й соціальними процесами, але й у творчому осягненні та самоволодінні. Свобода у творчості, стверджує науковець, полягає в умінні підкоряти думки й дії сформульованій заздалегідь меті й знаходити найбільш ефективний спосіб просування до неї.

У творчій діяльності Кривопишина (2009) виокремлює компоненти трьох типів – продуктивні, репродуктивні й традиційні, що демонструють різні підходи до культури, до соціальних передумов здійснення творчої діяльності тощо. При цьому детермінантам співвідношення творчого й нетворчого відповідають два типи діяльності, традиційно іменовані творчою й нетворчою. Автор наголошує, що розходження між ними нерідко приймають принциповий характер. Продуктивні компоненти творчого процесу забезпечують досягнення його результату за допомогою таких ознак, як новизна (з позицій,

Випуск 19, 2022. Збірник наукових праць РДГУ

передусім, суспільства, а не індивіда), соціальна значущість і досконалість виконання творчої діяльності, які входять до онтологічного, аксіологічного і естетичного аспектів творчого продукту. Поряд з головними типами співвідношень продуктивних і репродуктивних компонентів Кривопишина виокремлює ще три додаткові модифікації нетворчої діяльності, в межах яких є відсутньою та або інша група продуктивних дій: псевдотворчість, що імітує творчий пошук, акти творчості, позбавлені аксіологічного аспекту, і «творчість сама по собі або для себе», що суттєво порушує «закони краси». Ці типи творчої діяльності, незважаючи на їхню зовнішню подібність творчому процесу, класифікуються як непродуктивні (Кривопишина, 2009: 26–27).

В парадигмі *діяльнісного підходу* Мещеряков (2019) запропонував модель суб'єктної активності особистості, яка унаочнює собою чітко сформовану структурну організацію, що визначається своїми взаємозв'язками з творчими здібностями, які, в свою чергу, характеризують основні етапи суб'єктної активності людини. Ключовими структурними компонентами суб'єктної активності визначено такі: формування та досягнення особистісно значущих цілей; вмотивованість до навчання та саморозвитку; інтелектуальна ініціація; рефлексія та самоаналіз, детермінація мислення та домінування інших метакогніцій; самостійність; соціальна активність; свобода творчого вибору та відповідальність за нього; ініціативність; самореалізація; комунікативність; прогностичність (Мещеряков, 2019: 16).

Займаючись проблемами творчості відповідно до *діяльнісного підходу*, Яновська (2019) виокремила психологічну структуру підприємницької активності в малому бізнесі. Науковець вважає, що особистісний компонент підприємницької активності вміщує певні риси особистості, які є базовими для формування підприємницької активності: високий інтелект, висока самооцінка і впевненість у своїх творчих можливостях, відкритість і безпосередність у спілкуванні, здатність до довіри і схильність до прийняття нестандартних, оригінальних рішень, виконання ризикованих операцій, актуалізація творчого потенціалу, здатність до спонтанності. Яновська зазначає, що стримують реалізацію підприємницької активності такі якості особистості: особистісна підозрілість, обережність та дипломатичність у встановленні контактів, високий контроль емоцій та поведінки, перевага неоригінальних та традиційних способів виконання діяльності, і, як наслідок, – невисокий рівень здатності до творчості та задоволеність ним. На рівні особистісно-регуляторних властивостей підприємці вирізняються більш високим рівнем самооцінки та творчої самоєфективності, що створює «ілюзію творчого контролю», який, в свою чергу, формує інструментальні передумови реалізації підприємницької активності. Сфера творчих цінностей підприємців характеризується провідним значенням цінностей забезпеченого майбутнього й самостійності, а також конфліктом між матеріальними цінностями та загальнолюдськими цінностями: своєї свободи, сімейного життя і здоров'я (Яновська, 2019).

Концептуальну модель психологічних уявлень вибору особистістю стратегій творчого саморозвитку в професії як здатності людини до творчої самореалізації запропонувала Горова (2014) (*діяльнісний підхід*). Вчена зазначила, що самопроєктування творчої життєдіяльності розкриває основи вибору як розв'язання ціннісних суперечностей між творчими альтернативами. Дані альтернативи відображаються в структурних складових ціннісно-орієнтаційної, змістово-творчої діяльності суб'єкта: 1) «цінність самореалізації в професії – цінність комфортних умов творчої життєдіяльності» у мотиваційній складовій творчого розвитку; 2) «цінність розширення меж життєдіяльності – цінність спрощення завдань творчої життєдіяльності» у цільовій складовій творчого саморозвитку; 3) «цінність самовтілення – цінність творчого досягнення себе» в інструментальній складовій творчого саморозвитку.

Психологічні механізми розв'язання ціннісних суперечностей у випадку вибору особистістю стратегій творчого саморозвитку в професії Горова вбачає у зміні позиції цінності професійно-творчої самореалізації в структурі творчо спрямованої ціннісно-орієнтаційної діяльності, визначення статусу здатності до творчості стосовно інших цінностей людини.

Вченою доведено, що психологічний зміст ціннісних альтернатив у структурі ціннісно-орієнтаційної творчої діяльності зумовлює прояв ознак стратегій творчого саморозвитку в своїй професії. Ціннісні альтернативи, представлені в мотиваційній складовій, відповідають за такі ознаки, як прагнення до творчої самореалізації в професії, до знаходження комфортних умов творчої життєдіяльності. Ціннісні альтернативи, які містяться в цільовій складовій творчої діяльності, спричиняють виникнення таких характеристик: прагнення розширення меж творчої життєдіяльності, прагнення до спрощення завдань творчої життєдіяльності. Ціннісні альтернативи, включені до інструментальної складової, великою мірою зумовлюють існування таких ознак: прагнення до творчого самовтілення як прояв мимовільності, мобільності у випадку реалізації наміру творчого саморозвитку, прагнення до творчого осягнення себе як прояв самоконтролю під час реалізації наміру здійснити творчий саморозвиток. Горовою встановлено, що психологічним критерієм для виявлення рівнів творчого саморозвитку в професійній діяльності є співвідношення ціннісних альтернатив у структурі ціннісно-орієнтаційної основи творчої діяльності. Рівень творчої самоорганізації, зазначає вчена, детермінується появою цінностей творчої самореалізації в професії й розширенням меж творчої життєдіяльності. При цьому рівень творчого перетворення своєї особистості пояснюється проявом суперечливого співвідношення різних цінностей у мотиваційній і цільовій складових ціннісно-орієнтаційної творчої діяльності (Горова, 2014: 8–9).

Проблемам творчої самоефективності також приділяла неабияку увагу Дригус (2013) (діяльнісний підхід). Вчена стверджує, що будь-яка діяльність, що періодично повертається, може і має все краще і краще розумітися, більшою мірою вправно виконуватися, збагачуватися новими і новими відкриттями, експериментами та спостереженнями, таким чином, – усе більше й більше вдосконалюватися. Результативність творчої діяльності, її вдосконалення психолог визначає не тільки в плані її найбільшої значущості, але й дає чітку характеристику її ознак. Для творчості, вказує вчений, надзвичайно важливою є проблема особистісної компетентності у професійній діяльності. В працях цього автора наголошено на тому, що вчитель має звертати увагу на персеверативних особливостях його професійної діяльності, на циклічності останньої, яка беззаперечно вимагає від учителя невинного становлення його професійної майстерності. Таким чином, творча діяльність вчителя постійно повертається, періодично повторюється: лише тільки скінчиться для нього шлях, як уже знову він же починається; хто ж буде проходити знову колишній шлях тими ж кроками, якими проходив перш? (Дригус, 2013: 125).

Титаренко (2003) визначає творчу діяльність через гармонізацію особистісного розвитку (особистісний підхід). Останнє передбачає пошук оптимальної відповідності між внутрішнім і зовнішнім світом, своїм і чужим «Я». При цьому автор наголошує, що зсув у бік зовнішнього світу нерідко призводить до інфантилізації, конформної залежності від випадкових впливів, до формування екстернальності, нестійкості. Ці якості ніяким чином не сприяють експлікації та розгортанню творчої діяльності. Якщо домінувальним постає внутрішній світ, то також мають місце відхилення, що виражаються в негнучкості, ригідній монолітності, відособленості, і це також не сприяє формуванню у людини здатності до творчості. Отже, якщо розглядати творчість через ставлення до себе, то домінувальною постає функція ставлення до свого життя та значущих інших, тобто показник, який інтегрує просторово-часові координати життєвого світу. Динаміку цього ставлення, починаючи від

ставлення до власної статі, слід розглядати як своєрідний індикатор появи певних потенційних дисгармоній, які, в свою чергу, регулюють творчу діяльність суб'єкта (Титаренко, 2003: 200).

У наукових працях Клименко (2013) виділяє якісні й кількісні характеристики розвитку творчої особистості дитини (*особистісний підхід*). Вчений зазначає, що навчання є кількісним процесом, який відповідає за формування знань, творчих умінь та навичок. При цьому творчий розвиток є процесом якісним, який відповідає за розвиток творчих здібностей і експлікується за формулою: задатки-здібності-талант. Клименко наголошує, що творчий розвиток є зміною структури душі особистості, що фасилітує виникнення новотворів, які раніше, до цього часу існували потенційно, але у певний момент нашого буття «прокинулися» й почали активно, творчо «діяти». Діючи, ці новотвори самі докорінно перетворюються. І дитина при цьому також змінюється, що інколи до глибини душі тривожить батьків і вихователів. Таким чином, дорослі нерідко почувають розгубленість, зустрічаючись із «знайомими незнайомцями» (Клименко, 2013).

Дослідження Лук'янової & Лук'янова (2011), які орієнтуються на особистісний підхід до проблеми творчого Я людини, показали, що студенти з низьким рівнем розвитку емпатії мають нижчі показники за рівнем загальної креативності, ніж високоемпатійні студенти (76,0 балів; $p=0,006$). Показник «швидкості» у низькоемпатійних майбутніх педагогів є нижчим ($p<0,001$) порівняно з високоемпатійними студентами. Тобто, у перших студентів суттєво знижена здатність до генерування більшого числа ідей та шляхів виходу із складних ситуацій. В свою чергу, показник «гнучкості мислення» у низькоемпатійних респондентів становить 8,5 бали, і цей показник є достовірно нижчим, ніж у високоемпатійних (10,4 бали; $p=0,008$). Тобто, низький рівень емпатії великою мірою знижує здатність особистості продукувати різноманітні ідеї, які відносяться до різних смислових категорій. Значущі відмінності було отримано і за результатами стосовно оригінальності: у високоемпатійних респондентів значення склало 32,0 бали, а у низькоемпатійних – 24,0 бали ($p=0,024$). У перших діагностовано вищу здатність формулювати нестандартні ідеї; для них є притаманною гнучкість в думках, винахідливість, імпровізація, проникливість. Такі якості, зазначають вчені, є професійно важливими. Тому під педагогічною творчістю О.В.Лук'янова, І.Ю.Лук'янов (2011) вважають процес творчого розв'язання педагогічних задач, які постійно виникають через те, що під час безпосередньої взаємодії з дітьми від педагога вимагаються добре розвинені творчі вміння управляти процесом навчання, своїми психічними станами, оперативно викликати творче самопочуття в самого себе і у дітей як учасників творчої діяльності, здійснювати творчий процес педагогічного спілкування тощо. У творчого студента як майбутнього професіонала, зазначають вчені, має бути розвинена здатність до емпатії, а саме емоційна сприйнятливість, чутливість, психологічна пильність, інтуїція, зосередженість та спостережливість (Лук'янова & Лук'янов, 2011).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, провідною для розвитку творчої уяви особистості є метафорична уява. Остання здатна створювати нові образи предметів, ідей, смислів і емоційно-чуттєвих переживань, апелюючи до уяви респондента, який сприймає. Метафорична уява виявляється як здатність людини самостійно створювати творчі метафори, творчо інтерпретувати складні метафори, креативно та оригінально застосовувати існуючі метафоричні вирази залежно від контексту певної ситуації. Здійснюючи зв'язок чуттєвого і раціонального, конструкція творчого метафоричного образу активізує у суб'єкта сенсорно-перцептивну й емоційну уяву на творчому рівні, сприяючи тим самим новому і більш глибокому розумінню їхньої сутності.

Метафоричним і поетичним різновидами творчої вербальної уяви є метакогнітивні процеси, які в контексті функціонально-системного підходу представляють собою своєрідні «метасистеми», що виконують управлінську функцію у випадку створення метафоричних і

поетичних образів. Остані існують у формі метасистеми і тільки в процесі творчої діяльності, під час виконання своєї творчої функції формою їхнього існування є метасистемна функція як різновид психічної функції, що виконує керувально-інтегровальні дії в процесах метапізнання, необхідні для створення штучної метатворчої системи як у зовнішньому життєтворчому середовищі, так і у внутрішньому світі суб'єкта.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Біла, І. М. (2011). *Психологія творчого конструювання в дошкільному віці*. Київ: Веселка.
- Гальцева, Т. О. (2019). *Психологічні засади навчальної само ефективності дорослих в умовах неперервної освіти*. (Автореф. дис. д-ра психол. наук). Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, Київ.
- Горова, О. (2014). *Психологічні основи професійного становлення майбутніх архітекторів і будівельників*. (Автореф. дис. д-ра психол. наук), Київ.
- Гуляс, І. А. (2011). Копінг-стратегії у контексті життєвих досягнень особистості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. XII: Психологія творчості*, 13, 114-119. Київ: Фенікс.
- Дригус, М.Т. (2013). До проблеми становлення особистісної ефективності вчителя (ретроспективний аспект). *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Психологія творчості*, XII (16), 125. Київ: Фенікс.
- Клименко, В. В. (2013). *Психофізіологічні механізми праксису людини: монографія*. Київ: Видавничий Дім «Слово».
- Кривопишина, О. А. (2009). *Психологія літературної творчості в юності: монографія*. Суми: Вид-во СумДУ.
- Кульчицкая, Е. И., & Моляко, В. А. (2008). *Сирень одарённости в саду творчества*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
- Лук'янова, О. В. & Лук'янов, І. Ю. (2011). Адаптаційно-особистісні особливості студентів з різним рівнем креативності. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Психологія творчості*, XII (13), 287. Київ: Фенікс.
- Матласевич, О. (2020). *Психологія розвитку педагогічних здібностей у контексті культурно-історичної парадигми українських вищих навчальних закладів XVI-XVIII століття*. (Автореф. дис. д-ра. псих. наук), Острог.
- Мещеряков, Д. С. (2019). *Розвиток суб'єктної активності дорослих користувачів соціальних мереж*. (Автореф. дис. канд. псих. наук), Київ.
- Моляко, В. О. (2013). Проблема функціонування творчого сприймання в умовах надлишку інформації різної модальності та значимості. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Психологія творчості*, XII (16), 15. Київ: Фенікс.
- Москаленко, В. В. (2013). Взаємозв'язок уявлень студентів про життєвий успіх з їхньою особистісною креативністю. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України: Психологія творчості*, XII (16). Київ: Фенікс.
- Потоцька, І. (2014). *Психологічні умови розвитку педагогічної обдарованості у майбутніх учителів*. (Автореф. дис. канд. псих. наук), Київ.
- Титаренко, Т. М. (2003). *Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності*. Київ: Либідь.

- Федько, О. О. (2020). *Психологічні особливості обдарованості майбутніх фахівців економічного профілю*. (Автореф. дис. канд. псих. наук), Київ.
- Яновська, С. Г. (2019). *Психологічна структура підприємницької активності в малому бізнесі*. (Автореф. дис. канд. псих. наук), Київ.

REFERENCES

- Bila, I. M. (2011). *Psykhologhiia tvorchoho konstruiuvannia v doshkilnomu vitsi [Psychology of creative construction in preschool age]*. Kyiv: Veselka. [in Ukrainian].
- Galtseva, T. O. (2019). *Psykhologichni zasady navchalnoi samo efektyvnosti doroslykh v umovakh neperervnoi osvity [Psychological principles of educational self-efficacy of adults in conditions of continuous education]*. (Author's thesis of Doctor dissertation of Psychology). Kyiv National University named after T. G. Shevchenko, Kyiv. [in Ukrainian].
- Gorova, O. (2014). *Psykhologichni osnovy profesiinoho stanovlennia maibutnikh arhitektoriv i budivelnykiv [Psychological foundations of professional development of future architects and builders]*. (Author's thesis of Doctor dissertation of Psychology), Kyiv. [in Ukrainian].
- Gulias, I. A. (2011). *Kopinh-stratehii u konteksti zhyttievyykh dosiahnen osobystosti [Coping strategies in the context of life achievements of the individual]*. *Actual Problems of Psychology: Collection of scientific researches of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine: Psychology of Creativity*, 13, 114-119. Kyiv: Fenix. [in Ukrainian].
- Drygus, M. T. (2013). *Do problemy stanovlennia osobystisnoi efektyvnosti vchytelia (retrospektyvnyi aspekt) [To the problem of becoming a teacher's personal effectiveness (retrospective aspect)]*. *Actual Problems of Psychology: Collection of scientific researches of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine: Psychology of Creativity*, XII (16), 125. Kyiv: Fenix. [in Ukrainian].
- Klymenko, V. V. (2013). *Psykhofiziologichni mekhanizmy praksysu liudyny: monohrafiia [Psychophysiological mechanisms of human praxis: monograph]*. Kyiv: Slovo. [in Ukrainian].
- Kryvopyshyna, O. A. (2009). *Psykhofiziologichni mekhanizmy praksysu liudyny: monohrafiia [Psychology of literary creativity in youth: monograph]*. Sumy: Publishing House of Sumy State University. [in Ukrainian].
- Kulchytska, Ye. I. & Moliako, V. A. (2008). *Siren' odarennosti v sadu tvorchestva [Lilacs of talent in the garden of creativity]*. Zhytomyr: Publication of ZhDU named after I. Franko. [in Russian].
- Lukianova, O.V. & Lukianov, I.Yu. (2011). *Adaptatsiino-osobystisni osoblyvosti studentiv z riznym rivnem kreatyvnosti [Adaptational and personal characteristics of students with different levels of creativity]*. *Actual Problems of Psychology: Collection of scientific researches of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine: Psychology of Creativity*, XII (13), 287. Kyiv: Fenix. [in Ukrainian].
- Matlasevych, O. (2020). *Psykhologhiia rozvytku pedahohichnykh zdibnostei u konteksti kulturno-istorychnoi paradyhmy ukrainskykh vyshchykh navchalnykh zakladiv XVI-XVIII stolittia: Author's thesis of Doctor dissertation of Psychology [Psychology of the development of pedagogical abilities in the context of the cultural-historical paradigm of Ukrainian higher educational institutions of the XVI-XVIII centuries]*. (Author's thesis of Doctor dissertation of Psychology), Ostrog. [in Ukrainian].

- Meshcheriakov, D. S. (2019). *Rozvytok subiektnoi aktyvnosti doroslykh korystuvachiv sotsialnykh merezh* [Development of subject activity of adult users of social networks]. (Author's thesis of Phd of Psychology). Kyiv. [in Ukrainian].
- Moliako, V.O. (2013). Problema funktsionuvannia tvorchoho sprymannia v umovakh nadlyshku informatsii riznoi modalnosti ta zachymosti [The problem of the functioning of creative perception in conditions of excess information of different modalities and significance]. *Actual Problems of Psychology: Collection of scientific researches of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine: Psychology of Creativity*, XII (16), 15. Kyiv: Fenix. [in Ukrainian].
- Moskalenko, V. V. (2013). Vzaiemozviazok uiaвлення studentiv pro zhyttievyi uspikh z yikhnoiu osobystisnoiu kreatyvniatu [The relationship between students' perceptions of life success and their personal creativity]. *Actual Problems of Psychology: Collection of scientific researches of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine: Psychology of Creativity*, XII (16). Kyiv: Fenix. [in Ukrainian].
- Pototska, I. (2014). *Psykhologichni umovy rozvytku pedahohichnoi obdarovanosti u maibutnikh uchyteliv* [Psychological conditions for the development of pedagogical giftedness in future teachers]. (Author's thesis of Phd of Psychology), Kyiv. [in Ukrainian].
- Tytarenko, T. M. (2003). *Zhyttievyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti* [The life world of an individual: within and beyond everyday life]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
- Fedko, O. O. (2020). *Psykhologichni osoblyvosti obdarovanosti maibutnikh fakhivtsiv ekonomichnoho profilu* [Psychological features of the giftedness of future specialists in the economic profile]. (Author's thesis of Phd of Psychology), Kyiv. [in Ukrainian].
- Yanovska, S. G. (2019). *Psykhologichna struktura pidpriemnytskoi aktyvnosti v malomu biznesi* [Psychological structure of entrepreneurial activity in small business]. (Author's thesis of Phd of Psychology), Kyiv. [in Ukrainian].

THEORIES OF PEDAGOGICAL CREATIVITY AND TALENTEDNESS IN MODERN UKRAINIAN CONCEPTIONS

Alexander Nabochuk

PhD in Psychology

Doctoral student at Hryhoriy Skovoroda

University in Pereiaslav, Pereiaslav, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-1448-7687>

DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i19.320>

Abstract. The article deals with the problem of the integrative approach, which stated that the structural integrity of the psychological phenomenon of creativity had been modeled as a result of combining a lot of peculiarities of the interconnection and interrelationships of the elements of a complex structural components of this phenomenon among themselves. In this case, the important issue in the study of the image of a socially successful, creative person is the problem of determining the structural components of this image, as well as the study of the relationships between peculiarities of the interconnection and interrelationships. The peculiarities of the image of a socially successful, creative person, his/her functions, according to the scientist, are determined by the substantive characteristics of his/her structural components, and they are proved as a certain way of interrelationships between them. An indicator of the image of a socially successful, creative person as a whole is a dominant component in the systemic

connection of its structural components, and it also determines the trends in the formation of the individual's ability to be creative himself/herself.

A conceptual model of psychological representations of the person's choice of creative self-development strategies in the profession as a person's ability to creative self-realization was proposed in the paradigm of the activity approach. The scientist noted that the self-projection of creative life activity reveals the basis of a choice as a solution to value contradictions between creative alternatives. These alternatives are reflected in the structural components of the subject's value-oriented, content-creative activity: 1) the value of self-realization in the profession as it is the value of comfortable conditions of creative life in the motivational component of creative development; 2) the value of expanding the boundaries of life activity – it is the value of simplifying the tasks of creative life activity in the target component of creative self-development; 3) the value of self-realization – it is the value of creative self-understanding in the instrumental component of creative self-development.

Personal approach defines creative activity through the harmonization of personal development. The latter involves the search for optimal correspondence between the inner and outer world, one's own and "Me" of someone. At the same time, we've to emphasize that the shift towards the outside world often leads to infantilization, conformal dependence on random influences, to the formation of externality, instability. These qualities in no way contribute to the elaboration and deployment of creative activity. If the inner world becomes dominant, then there are also deviations having been expressed in inflexibility, rigid monolithicity, isolation, and this also does not contribute to the formation of the person's ability to be creative. So, if we consider creativity through the attitude towards oneself, then the dominant function is the attitude towards one's own life and significant others, that is an indicator that integrates the spatio-temporal coordinates of the life world. The dynamics of this attitude, starting from the attitude towards one's own gender, which should be considered as a kind of indicator of the appearance of certain potential disharmonies, which, in turn, regulate the subject's creative activity.

We proved that the psychological content of value alternatives in the structure of value-orientational creative activity determines the manifestation of signs of creative self-development strategies in one's own profession. Valuable alternatives are presented in the motivational component. They are responsible for such signs as a desire for creative self-realization in the profession, for finding comfortable conditions for creative life. Valuable alternatives contained in the target component of creative activity cause the emergence of the following characteristics: the desire to expand the boundaries of creative life activity, the desire to simplify the tasks of creative life activity. Valuable alternatives, having been included into the instrumental component, largely determine the existence of the following signs: the desire for creative self-realization as a manifestation of involuntary, mobility in the case of realizing the intention of creative self-development, the desire for creative understanding of oneself as a manifestation of self-control during the realization of the intention to carry out creative self-development.

Key words: pedagogical creativity, giftedness, integrative approach, activity approach, value-oriented creative activity, creative life activity, creative self-development.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2022 р.